

KİTAP TANITIMI

BOOK INTRODUCTION

M. Kazım Arıcan, *'Dinî Tekelcilik: Din Felsefesi Açısından Bir Çözümleme'*, Otto Yayınları, Ankara 2009.

Ali Osman KURT*

Türkiye'de "dinî dışlayıcılık", "dinî kapsayıcılık" ve "dinî çoğulculuk" kavramlarını çok sık duyarız. Ancak "dinî tekelcilik" kavramı, belki de ilk kez bu çalışmayla literatürümüze girmiş oluyor. Dinlerin doğruluk, mutlaklık, üstünlük ve kurtarıcılık gibi argümanları savunmasını anlatmak için çoğunlukla "dinî dışlayıcılık" (*religious exclusivism*) kavramı kullanılmaktadır. Yazar, kitabında, Türkçe'de "dinî dışlayıcılık" kullanımının zihinlerde yarattığı olumsuz çağrışımdan dolayı, daha nesnel bir algılama amacıyla "dinî tekelcilik" kavramını tercih ettiğini söylüyor. Sonuç itibariyle her iki kullanım da aynı anlama gelmektedir.

Batı din felsefesi geleneğinde önemli tartışmalara konu olan söz konusu modelin, bir din felsefesi problemi olarak ele alıp incelemek çok önemlidir. Ayrıca kendi kültür ve inanç arka zeminimiz bağlamında bir okumanın veya analizin çalışmanın bütünlüğü adına kaçınılmaz olduğunda kuşku yoktur. Bu amaç ve kaygılarla kaleme alınan bu çalışmada, öncelikle Batı felsefî geleneği içerisinde dinî tekelcilik/dinî dışlayıcılık modelinin nasıl ele alındığı ortaya konulmuş, ardından konu Ebu Hanife örneğinde İslam düşüncesi açısından değerlendirilmiştir.

Din konusunda farklı düşünceler ve tavırlar ortaya koymaya en genel anlamıyla dinî çeşitlilik denilmektedir. Bu anlayış ve tavır farklılığı,

* Yrd.Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. ali_osman_kurt@hotmail.com

zaman zaman dinî akım, mezhep, hareket, ekol, fırka, cemaat, grup, tarikat ve hizip şeklinde temayüz edebilmektedir. Din konusunda farklı anlayış şekli, aynı dinin bizatihi kendi içinde olabileceği gibi, farklı din ve inançlara kıyasla da söz konusu olabilmektedir. Hem aynı dinin ve inancın kendi içindeki farklı anlayış ve tavırları hem de farklı din ve inançların birbirleri karşısındaki farklı anlayış, tutum ve davranışları da dinî çeşitlilik olarak ifade edilmektedir. Daha özeldir ise dinde çeşitlilik ve dinlerde çeşitlilik ayrımını yapabilmek de mümkündür. Birincisi aynı din ve inanç içerisindeki farklılığı, ikincisi ise ayrı dinler ve inançlar arasındaki farklılığı dile getirmektedir. Aynı ayrımı dinî çeşitliliği oluşturan üç model için de söz konusu etmek mümkündür: Dinî tekelcilik ve dinde tekelcilik, dinî kapsayıcılık ve dinde kapsayıcılık, son olarak dinî çoğulculuk ve dinde çoğulculuk gibi.

Yazar çalışmanın giriş ve ilk bölümünde; dinî tekelcilik, diğer bir deyişle dinî dışlayıcılık, dinî mutlaklık ve dinî hususiyetçilik modelini, daha ziyade Batı literatüründe anlam bulan hem klasik hem de çağdaş izdüşümleriyle ele almıştır. Bu modeli, Hıristiyanlığın Katolik kanadının erken döneminde, 'Kilise dışında kurtuluş yoktur' söyleminde görmek mümkündür. Konu daha sonra çağdaş Batı din felsefesi çalışmalarında bir sorun olarak ele alınmış ve savunmalar-karşı çıkışlar tarzında felsefi, epistemolojik ve teolojik birçok düşüncenin ortaya konulmasına sebep olmuştur.

Söz konusu bu çalışma her ne kadar çağdaş bir din felsefesi problemi olarak gözüke de, onun bir bölümünde İslam düşüncesinde bu paradigmanın bir analizini ya da okuması yapılmıştır. Bu modelin İslam düşüncesinde okunmuş tarzını değerlendirmekteki amaç, yazarın kendi ifadesiyle, İslam düşüncesinde de benzer bilişsel, felsefi ve teolojik verilerin bulunup bulunmadığını tetkik ve analiz etmek olup dinî tekelcilik, dinî mutlaklık veya dinî dışlayıcılığı İslam düşüncesine uyarlamak ya da dinî tekelciliğe İslam düşüncesinde bir temel bulmak değildir.

Çalışma, giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında tekelcilik/dışlayıcılık bir din felsefesi problemi olarak ele alınmış, tekelciliğin psikolojik, sosyolojik, felsefi ve teolojik temelleri üzerinde durulmuştur.

Teknik anlamda dinî tekelcilik paradigması söz konusu edildiğinde dinî mutlaklık, doğruluk ya da hakikat iddiası ve kurtuluş meselesi gündeme gelmektedir. Denebilir ki, dinî tekelciliğin epistemolojik temeli;

mutlaklık, hakikat ve kurtuluş iddialarına dayanır. Dinî tekelciliğin mahiyeti üzerinde durulduğu birinci bölümde, dinî çeşitlilik içerisinde dinî tekelciliğin yeri, adlandırılma sorunu, tarihi kökleri, mantıksal yapısı, temel argümanları, çeşitleri, teistik dinlerdeki görünümleri, handikapları ve eleştirisi gibi konular detaylıca anlatılır.

İkinci bölümde ise dinî tekelciliğin teolojik, epistemolojik ve felsefi tezahürleri ve temsilcileri konu edilir. Bu bölümde önde gelen bazı dışlayıcıların ortaya koyduğu anlayışlar, oldukça sistematik bir tarzda tasnif edildiği görülür. Bu çerçevede vahiy merkezli dinî tekelciliğin temsilcisi olarak Karl Barth ve Emil Brunner'in; Tanrı merkezli dinî tekelciliğin örneği olarak Alister McGrath'ın; doğru inanç ve kurtuluş merkezli dinî tekelciliğin mimarı olarak Hendrik Kraemer'in; misyon ve misyonerlik merkezli dinî tekelciliğin savunucusu olarak Leslie Newbiggin'in; gerekçelendirilmiş inanç merkezli dinî tekelciliğin doktrineri olarak Alvin Plantinga'nın; mezhep merkezli dinî tekelciliğe model olarak Katolik, Protestan ve Ortodoksluğun tekelci tutumunun ve son olarak çağdaş duruma birer örnek olmaları hasebiyle Papa II. John Paul ve Papa XVI. Benedict'in tekelcilik anlayışları incelenir.

İki bölümde öncelikle Batı'da doğmuş ve temelde Hıristiyan teolojisiyle ilişkili ve ondan ayrı düşünülmemeyen 'dinî tekelcilik' anlayışının, tüm yönleri ve temsilcileriyle incelendiği söylenebilir. Dinî tekelciliğin Batı düşüncesinde nasıl anlaşıldığı, ilişkili olduğu kavram ve teoriler, ne tür çeşitleri olduğu ortaya konulduktan sonra, bu anlayışın İslam düşüncesi açısından imkân ve imkânsızlığı üçüncü bölümde müşahhas bir örnek üzerinde analiz edilir. Yazarın seçtiği örnek, İslam hukuk düşüncesinde çok özel bir yeri olan ve erken dönemlerde oldukça geniş bir nüfuz alanına sahip olan Ebû Hanîfe'dir. Bu yönüyle çalışma oldukça orijinaldir. Çünkü batı inanç, kültür ve düşünce geleneğinde neşvünema bulan ya da daha özelden çağdaş din felsefesinde güncel bir sorun olarak ele alınan dinî tekelcilik modeli, farklı bir din ve kültür unsuru olan Ebû Hanîfe örneğinde tahlil edilir.

Üçüncü bölümde, öncelikle mevcut kaynaklar çerçevesinde Ebû Hanîfe'nin düşünce dünyası anlatılır. Ardından onun İslam ve öteki dinler, hak din, vahiy, dinî mutlaklık, doğruluk, kurtuluş, ulûhiyet, peygamberlik ve son peygamber gibi konular yanında; dinî tekelcilik ve dinde tekelcilik/dinde dışlayıcılık (tekfir), dinî kapsayıcılık ve dinde kapsa-

yıcılık, dinî çoğulculuk ve dinde çoğulculuk, sosyal ve kültürel çoğulculuk gibi çok çeşitli alanlardaki düşünceleri değerlendirilir.

Buraya kadar kısaca değinmeye çalıştığımız hususlar, kitabın içeriği hakkında ipuçları vermektedir. Araştırma akademik bir çalışma olarak yapılmasına rağmen, herkesin kolayca okuyup anlayabileceği bir sadelikte ve akıcılıkta kaleme alınmıştır. Sayın Arıcan'ın bu çalışması benzeri, ülkemizde özgün kitap ve tez türünden doğrudan herhangi bir çalışma bulunmamakla birlikte, sadece makale, çeviri ve din felsefesi bağlamında kaleme alınan eserlerin içerisinde bölüm niteliğinde bazı çalışma ve bilgiler bulunmaktadır. Bu yönüyle çalışma, ülkemizde büyük bir boşluğu doldurduğu kanaatindeyim. Bu çalışmanın daha yeni ve spesifik çalışmalara ufuk açacağı muhakkaktır.